

วิเคราะห์คุณค่าทางปรัชญาในประเพณีวันสงกรานต์ Analyze the Philosophical Values in the Songkran Festival

พระมหานันต์ อนุตตโร

Pramaha Anan Uttalo

นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

M.A. Student Department of Buddhism and Philosophy

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School Mahamakut Buddhist University

E-mail : aunwiseta@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 1 สิงหาคม 2562

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 22 ธันวาคม 2562

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 25 ธันวาคม 2562

บทคัดย่อ

บทความนี้กล่าวถึงคุณค่าทางปรัชญาที่อยู่ในประเพณีวันสงกรานต์ โดยการคิดค้นของบรรพชนที่มีการถ่ายทอดและสืบทอด ๆ กัน ทำให้สังคมไทยมีลักษณะที่โดดเด่น ประเพณีสงกรานต์นี้ เป็นปรัชญาที่มากด้วยคุณค่า จริยศาสตร์ที่เป็นปรัชญา สร้างคุณค่าอันเป็นกิจวัตรให้กับมนุษย์ในการดำเนินชีวิต กิจกรรมที่เกิดขึ้นในวันสงกรานต์ สร้างความรักระหว่างครอบครัว ญาติพี่น้อง มิตรสหาย ศาสนา อันเป็นคุณค่าทางปรัชญาที่ปรากฏอยู่ในประเพณีวันสงกรานต์ และคู่สังคมไทยจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : ประเพณีวันสงกรานต์, ปรัชญาวันสงกรานต์, สังคมไทย

Abstract

This article discusses the philosophical values in the Songkran Festival which inventing of the ancestors that inherited and passed on to Thai Society. Songkran Festival is a great value Philosophy, Philosophical Ethics that creating value for humans in their lives. All activities in Songkran Festival that constructing love relationships between families, relatives, friends, religion, which is a philosophical value that has been in the Songkran Festival in Thai Society up to the present day.

Keywords : Songkran Festival, Songkran Philosophy, Thai Society

1. บทนำ

วันสงกรานต์ เป็นประเพณีที่เปิดโอกาสให้คนไทย ได้สร้างความสัมพันธ์อีกประเพณีหนึ่งของสังคมไทย ที่ทำสืบสานต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณกาล จนเป็นประเพณีที่ฝังอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยและเป็นเอกลักษณ์ควรแก่การอนุรักษ์สืบทอดต่อรุ่นลูกหลาน ประเพณีสงกรานต์ ยังเป็นวันสำคัญ คือ วันขึ้นปีใหม่ของไทย ซึ่งยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแต่โบราณซึ่งถือเอาวันที่ 13 – 15 เมษายนของทุกปีเป็นวันขึ้นปีใหม่ ก่อนปัจจุบันที่จะมากำหนดเอาวันที่ 1 มกราคมของทุกปีเป็นวันขึ้นปีใหม่ ตามสากลนิยม ซึ่งวันสงกรานต์ที่จริง

นั่นคือ วันที่ 13 เมษายน เรียกว่า วันมหาสงกรานต์ วันที่ 14 เป็นวันเนา วันที่ 15 เป็นวันเถลิงศก สังคมไทยได้รับอิทธิพลในทางศาสนา ทำให้การดำเนินชีวิตของสังคมไทยมีความเกี่ยวเนื่องกับศาสนาเป็นหลัก สังคมไทยจึงมีประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ตามกลุ่มชน ท้องถิ่น ภูมิภาคต่าง ๆ เห็นได้ว่าในทุก ๆ เดือนจะมีประเพณีในแต่ละชุมชนจัดขึ้น เพื่อสร้างความสามัคคี ความสนุกสนาน ในแต่ละชุมชนนั้น ๆ ประเพณีสงกรานต์ก็เป็นอีกประเพณีหนึ่ง ที่ทำให้คนในสังคมไทยสร้างความสัมพันธ์กัน มีการละเล่นสาดน้ำ เข้าวัดทำบุญ สรงน้ำพระ ขอพรผู้สูงอายุ เป็นต้น ในทั่วทุกภูมิภาคของไทย จนเป็นเอกลักษณ์ถึงประเพณีไทยอันงดงาม วิถีชีวิตของคนในสังคมไทย ที่ทำให้ประเพณีสงกรานต์เกิดขึ้นนี้ ถือว่าเป็นปรัชญาที่มีคุณค่า โดยผ่านกระบวนการคิดบวกกับการพัฒนาที่ผ่านระยะเวลา และแฝงไปด้วยจริยศาสตร์ที่ให้คุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยได้เป็นอย่างดี ประเพณีสงกรานต์จึงไม่ใช่เป็นเพียงวันที่มีการเล่นสาดน้ำอย่างสนุกสนานเพียงอย่างเดียว ยังถือว่าเป็นวันครอบครัว สร้างคุณค่าให้เกิดขึ้น สร้างความอบอุ่นให้แก่ครอบครัว เป็นพลังชีวิตที่ครอบครัวมีให้กันและกัน สังคมมีให้กันและกัน ประเพณีนี้จึงเป็นประเพณีที่ทำให้สังคมไทย มีความสุขสนุกสนาน สร้างความสามัคคีของครอบครัว ชุมชน จนถึงสังคมส่วนรวม ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่งดงามและน่าภาคภูมิใจของสังคมไทย และทุกภาคส่วนของสังคมต้องร่วมใจกันรักษาประเพณีนี้ไว้ สิ่งที่ดีงามแบบนี้ ให้คงอยู่คู่สังคมไทยไปชั่วลูกชั่วหลาน เพราะสร้างคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตในแบบคนไทย

2. ประเพณีวันสงกรานต์

ประวัติความเป็นมา

“วันสงกรานต์” ถือว่าเป็นประเพณีวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณ เป็นประเพณีที่มีงดงาม อ่อนโยน ที่แฝงไปด้วยปรัชญาชีวิต และเต็มไปด้วยบรรยากาศของความกตัญญู ความสนุกสนาน ความอบอุ่น และการให้เกียรติเคารพซึ่งกันและกัน สะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะของความเป็นไทยได้อย่างเด่นชัด โดยใช้น้ำเป็นสื่อในการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี แม้ในปัจจุบันประเทศไทยเราจะนับวันที่ 1 มกราคมของทุกปีเป็นวันขึ้นปีใหม่แบบสากลนิยม แต่ด้วยลักษณะพิเศษ และกิจกรรมที่คนในชุมชนได้ถือปฏิบัติสืบเนื่องอย่างยาวนานไม่ว่าจะเป็นการเข้าวัดทำบุญ การอุทิศส่วนกุศลแด่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ การสรงน้ำพระ การรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ การละเล่นสาดน้ำ และการละเล่น รื่นเริงต่าง ๆ ล้วนทำให้คนไทยส่วนใหญ่ยังถือประเพณีสงกรานต์เป็นปีใหม่วิถีไทย ๆ ที่เป็นเทศกาลแห่งความสนุกสนาน ความรักความสามัคคีของคนในครอบครัว และสังคม

คำว่า “สงกรานต์” มาจากภาษาสันสกฤต สงกรานตี แปลว่า คติของดวงอาทิตย์หรือดาวเคราะห์ดวงอื่น ๆ จากจักรหนึ่งไปสู่จักรหนึ่ง สงกรานตีในความหมายภาษาไทย แปลว่า การย้ายที่ เคลื่อนที่คือการที่พระอาทิตย์ย่างขึ้นสู่ราศีเวลาขึ้นปีใหม่ ในปัจจุบันใช้ร่วมกับพิธีตรุษจีน เรียกว่าตรุษสงกรานต์ (จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์, 2543) “มหาสงกรานต์” อันหมายถึง การก้าวครั้งยิ่งใหญ่ซึ่งนับเป็นครั้งสำคัญ เพราะถือว่าวันนี้เป็นวันขึ้นปีใหม่ ตามคติพราหมณ์ โดยเป็นการนับทางสุริยคติ ซึ่ง จะตกในราววันที่ 13, 14 หรือ 15 เมษายน ซึ่งแต่ละวันจะมีชื่อเรียกเฉพาะ ดังนี้

วันที่ 13 เมษายน เรียกว่า “วันมหาสงกรานต์” หมายถึง วันที่ พระอาทิตย์เคลื่อนเข้าสู่ราศีเมษอีกครั้ง หลังจากผ่านเข้าสู่ราศีอื่น ๆ แล้วจน ครบ 12 เดือน

วันที่ 14 เมษายน “วันเนา” แปลว่า วันอยู่ หมายถึง วันที่ดวงอาทิตย์ เคลื่อนเข้าสู่ราศีเมษอันเป็นราศีตั้งต้นปีเข้าที่เข้าทางเรียบร้อยแล้ว

วันที่ 15 เมษายน เรียกว่า “วันเถลิงศก” เป็นวันเปลี่ยนจุลศักราชใหม่ ถือเป็นวันเริ่มศกใหม่ การกำหนดให้อยู่วันนี้ ก็เพื่อให้แน่ใจว่า ดวงอาทิตย์โคจร ขาดจากราศีมีนมาสู่ราศีเมษแล้วอย่างน้อย 1 องศา ทั้งสามวันนี้ ถ้าหากดูตามประกาศสงกรานต์ อันเป็นการคำนวณ ตามหลักโหราศาสตร์จริงๆ แล้วก็จะมีการ

คลาดเคลื่อนไม่ตรงกันบ้าง เช่น วันมหาสงกรานต์ อาจจะเป็นวันที่ 14 เมษายน แทนที่จะเป็นวันที่ 13 เมษายน แต่เพื่อให้จดจำได้ง่าย และ ไม่สับสน จึงกำหนดเรียกตามที่กล่าวข้างต้น

ในวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี นอกจากจะเป็นวันมหาสงกรานต์แล้ว รัฐบาลยังกำหนดให้เป็น “วันผู้สูงอายุแห่งชาติ” อีกด้วย เพื่อให้ลูกหลานได้เล็งเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็น บุพการี ผู้อาวุโสหรือผู้ใหญ่ในชุมชนที่ได้ทำคุณประโยชน์แก่สังคมนั้น ๆ มาแล้ว

ส่วนวันที่ 14 เมษายน ของทุกปี รัฐบาลก็ได้กำหนดให้เป็น “วันครอบครัว” เพราะเห็นว่าช่วงดังกล่าว เป็นระยะเวลาที่ประชาชน ส่วนใหญ่เดินทางกลับไปหาครอบครัว จึงเป็นช่วงเวลาแห่งความรักความอบอุ่นที่จะ ได้พบกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาและทำกิจกรรมกันในครอบครัว (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562)

ตำนานนางสงกรานต์ทั้ง 7

สำหรับเรื่องราวความเป็นมาของนางสงกรานต์นั้น มีบันทึกไว้บนจารึกที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กล่าวตามพระบาลีฝ่ายรามัญว่า เมื่อต้นจักรกัปปะมีเศรษฐีคนหนึ่งรวยทรัพย์แต่ไม่มีบุตรไว้สืบทอด โดยบ้านของ เศรษฐีคนนี้ตั้งอยู่ใกล้กับนักเลงสุราที่มีบุตรสองคน วันหนึ่งนักเลงสุราต่อว่าเศรษฐีที่ไม่มีบุตร จนกระทั่งเศรษฐี น้อยใจ จึงได้บวงสรวงพระอาทิตย์ พระจันทร์ ตั้งจิตอธิษฐานขอบุตร แต่แม้ว่าเศรษฐีจะตั้งจิตอธิษฐานอยู่นาน กว่าสามปี ก็ยังไม่มีความว่าจะมีบุตร

กระทั่งในวันหนึ่งเป็นช่วงที่พระอาทิตย์ยกขึ้นสู่ราศีเมษ เศรษฐีได้พาบริวารไปยังต้นไทรริมน้ำ พอไปถึง ก็ได้นำข้าวสารลงล้างในน้ำเจ็ดครั้ง แล้วหุงบูชาอธิษฐานขอบุตรกับรุกขเทวดาในต้นไทรนั้น รุกขเทวดาเห็นใจ เศรษฐีจึงเหาะไปเฝ้าพระอินทร์ ไม่ช้าพระอินทร์ก็มีเมตตาประทานเทพบุตรให้องค์หนึ่งนาม "ธรรมบาล" ลงไป ปฏิสนธิในครรภ์ภรรยาเศรษฐี ไม่ช้าเทพบุตรก็คลอดออกมา เศรษฐีจึงตั้งชื่อให้กุมารน้อยนี้ว่า "ธรรมบาลกุมาร" และได้ปลุกปราสาทไว้ใต้ต้นไทรให้กุมารน้อยอยู่อาศัย

เมื่อธรรมบาลกุมาร โตขึ้นได้เรียนรู้ภาษานก และอายุได้เจ็ดขวบ ก็ได้เรียนไตรเภทจบ ธรรมบาลกุมาร จึงได้เป็นอาจารย์บอกมงคลต่าง ๆ แก่คนทั้งหลาย อยู่มาวันหนึ่ง ท้าวกบิลพรหม ได้ลงมาถามปัญหากับธรรม บาลกุมาร 3 ข้อ โดยตั้งเงื่อนไขไว้ว่า ถ้าธรรมบาลกุมารตอบได้ก็จะตัดเศียรบูชา แต่ถ้าตอบไม่ได้จะตัดศีรษะ ธรรมบาลกุมารเสีย ซึ่งปัญหาที่ท้าวกบิลพรหมถามธรรมบาลกุมาร ก็คือ “ตอนเช้าราศีอยู่ที่ไหน ตอนเที่ยงราศี อยู่ที่ไหน และตอนค่ำราศีอยู่ที่ไหน”

เมื่อได้ฟังคำถามดังนั้น ธรรมบาลกุมาร ไม่สามารถตอบได้ จึงขอผิดผ่อนท้าวกบิลพรหมไปอีก 7 วัน ระหว่างนั้น ธรรมบาลกุมาร ก็ได้พยายามคิดหาคำตอบ กระทั่งล่วงเข้าวันที่ 6 ธรรมบาลกุมารก็ลงจากปราสาท มานอนอยู่ใต้ต้นตาล โดยคิดว่า หากไม่สามารถตอบปัญหานี้ได้ ก็ขอตายในที่ลี้ภัยดีกว่าไปตายด้วยอาญาของ ท้าวกบิลพรหม

นับเป็นความโชคดีที่ธรรมบาลกุมารสามารถฟังภาษานกได้ และบังเอิญบนต้นไม้มีนกอินทรี 2 ตัว ตัว หนึ่งเมียเกาะทำรังอยู่ ธรรมบาลกุมารจึงได้ยืนนกสองตัวผิวเมียสนทนากัน โดยนางนกอินทรีถามสามีว่า พรุ่งนี้จะ ไปหาอาหารแห่งใด สามีได้ตอบนางนกไปว่า เราจะไปกินศพธรรมบาลกุมาร ซึ่งจะถูกท้าวกบิลพรหมฆ่า เพราะ เหตุแห่งการตอบปัญหาไม่ได้ นางนกจึงถามว่าคำถามที่ท้าวกบิลพรหมถามคืออะไร สามีก็เล่าให้ฟัง ซึ่งนางนกก็ ไม่สามารถตอบได้ สามีจึงเฉลยว่า ตอนเช้าราศีจะอยู่ที่หน้า คนจึงต้องล้างหน้าทุก ๆ เช้า ตอนเที่ยงราศีจะอยู่ที่ อก คนจึงเอาเครื่องหอมประพรมที่อก ส่วนตอนเย็นราศีจะอยู่ที่เท้า คนจึงต้องล้างเท้าก่อนเข้านอน

เมื่อได้ยินดังนั้น ธรรมบาลกุมาร ก็ได้จดจำสิ่งที่สามีนกพูดไว้ กระทั่งวันรุ่งขึ้น ธรรมบาลกุมาร ได้นำ คำตอบดังกล่าวไปตอบกับท้าวกบิลพรหม เมื่อท้าวกบิลพรหมเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ท้าวกบิลพรหมจึงตรัสเรียกธิดา ทั้งเจ็ด อันเป็นบาทบาจาริกาพระอินทร์มาประชุมพร้อมกัน แล้วบอกว่าจะตัดเศียรบูชาธรรมบาลกุมาร ตามคำ ท้าไว้ แต่ปัญหาก็คือ ถ้าพระเศียรของพระองค์หากตกไปอยู่ที่ใด ก็จะเป็นอันตรายต่อที่นั้น อย่างเช่น หากตั้ง

เศียรไว้บนแผ่นดินไฟก็จะไหม้โลก แต่ถ้าจะโยนขึ้นไปบนอากาศฝนก็จะแล้ง หรือถ้าจะทิ้งในมหาสมุทรน้ำก็จะแห้งขาด

ด้วยเหตุนี้ ท้าวทิลพรหม จึงมอบหมายให้ธิดาทั้ง 7 ผลัดเวรกันนำพานมารองรับเศียร โดยให้นางทงษะ ผู้เป็นธิดาองค์โตเป็นผู้เริ่มต้น ซึ่งนางทงษะก็ได้อันเชิญพระเศียรของท้าวทิลพรหมเวียนขวารอบเขาพระสุเมรุ 60 นาที จากนั้นนำไปประดิษฐานไว้ในถ้ำคันธุลี ณ เขาไกรลาส และเมื่อครบกำหนด 365 วัน ซึ่งโลกสมมุติว่าเป็นปีหนึ่งเวียนมาถึงวันมหาสงกรานต์ เทพธิดาทั้ง 7 ก็จะทรงพาหะของตน ผลัดเวรกันมาอันเชิญพระเศียรของบิดาออกแห่ ทำเช่นนี้ทุก ๆ ปี และเนื่องจากเทพธิดาทั้ง 7 ปรากฏตัวในวันมหาสงกรานต์เป็นประจำ จึงได้ชื่อว่า "นางสงกรานต์" ส่วนท้าวทิลพรหมนั้น นัยก็คือ พระอาทิตย์ เพราะกบิล หมายถึง สีแดง (จ.เปรียญ, มปป)

นางสงกรานต์จึงเป็นความเชื่ออีกอย่างของคนไทย หากว่าวันสงกรานต์ตรงกับวันใด นางสงกรานต์นั้น ก็จะเป็นผู้อัญเชิญเศียรของบิดา และเป็นการทำนายทายทักถึงความอุดมสมบูรณ์หรือความคลาแคลนของข้าวกล้า พืชพรรณธัญญาหารต่าง ว่าปีนี้เป็นอย่างไร ธิดาของท้าวทิลพรหม มีนามประกฏประจำแต่ละวัน และคำทำนาย ดังนี้

นางทงษะเทวี

ถ้าวันอาทิตย์เป็นวันมหาสงกรานต์ นางสงกรานต์นาม ทงษะเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกทับทิม อาภรณ์แก้วปัทมราช ภูษาหรรษุมพ (ผลมะเดื่อ) พระหัตถ์ขวาทรงจักร พระหัตถ์ซ้ายทรงสังข์ เสด็จมาบนหลังครุฑ

คำทำนาย : ถ้าวันอาทิตย์เป็นวันมหาสงกรานต์ ปีนั้นพืชพันธุ์ธัญญาหารไม่สู้จะงอกงามนัก ถ้าวันอาทิตย์เป็นวันเนา ข้าวจะตายฝอย คนต่างดาวจะเข้าเมืองมาก ท้าวพระยาจะร้อนใจ ถ้าวันอาทิตย์เป็นวันเถลิงศก พระมหากษัตริย์จะมีพระบรมเดชานุภาพ ปราบศัตรูได้ทั่วทุกทิศ

นางโคราคะเทวี

ถ้าวันจันทร์เป็นวันมหาสงกรานต์ นางสงกรานต์นาม โคราคะเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกปีป อาภรณ์แก้วมุกดา ภูษาหรรเสถิง (น้ำมัน) พระหัตถ์ขวาทรงขรรค์ พระหัตถ์ซ้ายทรงไม้เท้า เสด็จมาบนหลังพยัคฆ์ (เสือ)

คำทำนาย : ถ้าวันจันทร์เป็นวันมหาสงกรานต์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตลอดจนคุณหญิง คุณนายทั้งหลายจะเรื่องอำนาจ ถ้าวันจันทร์เป็นวันเนา มักเกิดความขัดแย้ง และเกลียดจะแพง นางพญาจะร้อนใจ ถ้าวันจันทร์เป็นวันเถลิงศก พระราชินีและท้าวนางฝ่ายในจะมีความสุขสำราญ

นางรากษสเทวี

ถ้าวันอังคารเป็นวันมหาสงกรานต์ นางสงกรานต์นาม รากษสเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกบัวหลวง อาภรณ์แก้วโมรา ภูษาหรรโลहित พระหัตถ์ขวาทรงตรีศูล พระหัตถ์ซ้ายทรงธนู เสด็จมาบนหลังวราหะ (หมู) แต่ทางล้านนาจะมีความเชื่อว่าวันอังคาร ชื่อ นางรากษสเทวี

คำทำนาย : ถ้าวันอังคารเป็นวันมหาสงกรานต์ โจรผู้ร้ายจะชุกชุม จะเกิดการเจ็บไข้ร้ายแรง แต่ถ้าวันอังคารเป็นวันเนา ผลหมากรากไม้จะแพง ถ้าวันอังคารเป็นวันเถลิงศก ข้าราชการทุกหมู่เหล่าจะมีความสุข มีชัยชนะแก่ศัตรูหมู่พาล

นางมณฑาเทวี

ถ้าวันพุธเป็นวันมหาสงกรานต์ นางสงกรานต์นาม มณฑาเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกจำปา อาภรณ์แก้วไพฑูรย์ ภูษาหรรณมเนย พระหัตถ์ขวาทรงเข็ม พระหัตถ์ซ้ายทรงไม้เท้า เสด็จมาบนหลังคัทรภะ (ลา)

คำทำนาย : ถ้าวันพุธเป็นวันมหาสงกรานต์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จะได้รับการยกย่องจากต่างประเทศ ถ้าวันพุธเป็นวันเนา ข้าวปลาอาหารจะแพง แม่หม้ายจะพลัดที่อยู่ ถ้าวันพุธเป็นวันเถลิงศก บรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตจะมีความสุขสำราญ

นางกิริณีเทวี

ถ้าวันพฤษภาคมเป็นวันมหาสงกรานต์ นางสงกรานต์นาม กิริณีเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกมณฑา อาภรณ์แก้วมรกต ภักษาหารถั่ว งา พระหัตถ์ขวาทรงขช้าง พระหัตถ์ซ้ายทรงปืน เสด็จมาบนหลังคชสาร (ช้าง)

คำทำนาย : ถ้าวันพฤษภาคมเป็นวันมหาสงกรานต์ ผู้น้อยจะแพ้ผู้เป็นใหญ่ และเจ้านาย ถ้าวันพฤษภาคมเป็นวันเนา ผลไม้จะแพง ราชตระกูลจะมีความร้อนใจ ถ้าวันพฤษภาคมเป็นวันเถลิงศก สมณชีพรามณ์จะปฏิบัติกรณียกิจอันดีงาม

นางกิมิทาเทวี

ถ้าวันศุกร์เป็นวันมหาสงกรานต์ นางสงกรานต์นาม กิมิทาเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกจกกลณี อาภรณ์แก้วบุษราคัม ภักษาหารกล้วยน้ำ พระหัตถ์ขวาทรงขรรค์ พระหัตถ์ซ้ายทรงพิณ เสด็จมาบนหลังมเหสี (ควาย)

คำทำนาย : ถ้าวันศุกร์เป็นวันมหาสงกรานต์ พิษพันธัญญาหารจะอุดมสมบูรณ์ ฝนชุก พายุพัดแรง ผู้คนจะเป็นโรคตาและเจ็บไข้มาก ถ้าวันศุกร์เป็นวันเนา พริกจะแพง แร้งกาจะเป็นโรค สัตว์ป่าจะเป็นอันตราย แม่หม้ายจะมีลาภ ถ้าวันศุกร์เป็นวันเถลิงศก พ่อค้าคหบดีจะทำมาค้าขึ้น มีผลกำไรมาก

นางมโหธรเทวี

ถ้าวันเสาร์เป็นวันมหาสงกรานต์ นางสงกรานต์นาม มโหธรเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกสามหาว อาภรณ์แก้วนิลรัตน์ ภักษาหารเนื้อทรายพระหัตถ์ขวาทรงจักร พระหัตถ์ซ้ายทรงตรีศูล เสด็จมาบนหลังมยุรา (นกยูง)

คำทำนาย : ถ้าวันเสาร์เป็นวันมหาสงกรานต์ โจรผู้ร้ายจะชุกชุม จะเกิดการเจ็บไข้ร้ายแรง ถ้าวันเสาร์เป็นวันเนา ข้าวปลาจะแพง ข้าวจะได้น้อย ผลไม้จะแพง น้ำน้อย จะเกิดเพลิงกลางเมือง ขุนนางจะต้องโทษ ถ้าวันเสาร์เป็นวันเถลิงศก บรรดาทหารทั้งปวงจะมีชัยชนะแก่ข้าศึกศัตรู

นางสงกรานต์ผู้เป็นธิดาของท้าวทนต์พรหม หรือท้าวมหาสงกรานต์ และเป็นนางฟ้าอยู่บนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ซึ่งมีหน้าที่ในการรับศีรชะของท้าวมหาพรหม แห่รอบเขาพระสุเมรุในแต่ละรอบปี หรือในวันสงกรานต์นั่นเอง โดยมีเกณฑ์กำหนดที่ว่าวันสงกรานต์ คือ วันที่ 13 เมษายน ตรงกับวันใดก็ให้นางสงกรานต์ประจำวันนั้นเป็นผู้แห่ ดังนั้นในแต่ละปี นางสงกรานต์ แต่ละนางจะทำหน้าที่ผลัดเปลี่ยนกันตามวันมหาสงกรานต์ และจะมีนาม อาหาร อาวุธ สัตว์ที่เป็นพาหนะต่าง ๆ กัน ดังได้อธิบายมาข้างต้น

3. คุณค่าทางปรัชญาของวันสงกรานต์

วันสงกรานต์ ถือเป็นประเพณีการเฉลิมฉลองวันขึ้นปีใหม่ของไทยที่ยึดถือปฏิบัติมาแต่โบราณ ช่วงวันสงกรานต์จึงเป็นวันแห่งความเอื้ออาทร ความรัก ความผูกพัน ที่มีต่อกันทั้งครอบครัว ชุมชน สังคม และศาสนา แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนไปสู่สังคมในวงกว้าง และมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนทัศนคติ และความเชื่อส่วนนั้นไปและในความเชื่อดั้งเดิมที่ใช้สัญลักษณ์เป็นองค์ประกอบหลักในพิธี ได้แก่ การใช้น้ำเป็นตัวแทน แก้วกันกับความหมายของฤดูร้อน ช่วงเวลาที่พระอาทิตย์เคลื่อนเข้าสู่ราศีเมษ ใช้น้ำรดให้แก่กันเพื่อความชุ่มชื้น และขอพรจาก บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย รวมทั้งแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ การสร้างความสมัคสมานสามัคคีในชุมชน ได้แก่ การร่วมกันทำบุญให้ทาน การก่อพระเจดีย์ทรายและเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การเล่นสาดน้ำเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงร่วมกัน นอกจากนี้ยังสร้างความรู้สึกผูกพันกลมเกลียวต่อบุคคลในสังคมเดียวกัน และสร้างความรู้สึกหวงแหนในสาธารณสมบัติของสังคม และสิ่งแวดล้อมโดยการช่วยกันทำความสะอาดบ้านเรือน วัดวาอาราม ตลอดจนอาคารสถานที่สถานที่ต่าง ๆ

ก่อนวันสงกรานต์ มักจะเป็นการเตรียมความพร้อม เพื่อความเป็นสิริมงคลในการจะเริ่มต้นชีวิตวันขึ้นปีใหม่ เพราะการเตรียมตัวในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำความสะอาด การจัดทำอาหารไป

ทำบุญ ฯลฯ จะทำให้ รู้สึกสดชื่น มีความหวังและรอคอยด้วยความสุข อีกทั้งการได้ทำความสะอาดบ้าน ก็เหมือนการได้ฝึกชำระจิตใจล่องหน้าไปในตัว

ช่วงวันสงกรานต์ เมื่อสงกรานต์มาถึงก็จะได้เป็นเวลาที่ทุกคนยิ้มแย้ม แจ่มใส จิตใจสดชื่น เบิกบาน เพราะมีเวลาหยุดจากการงานต่าง ๆ หลายวัน ทำให้มีเวลาอยู่กับครอบครัว และทำกิจกรรมร่วมกันได้ ซึ่งกิจกรรมที่ควรปฏิบัติ มีดังนี้

ทำบุญตักบาตร หรือนำอาหารไปถวายพระที่วัด ถือเป็นการสืบทอด และทำนุบำรุงพุทธศาสนา อีกทั้งช่วยกล่อมเกล่าจิตใจ รู้จักการให้ การเสียสละ โดยไม่มุ่งหวังสิ่งตอบแทน

ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ แก่บรรพบุรุษ หรือการทำบุญอุทิศ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มี พระคุณ และผู้ล่วงลับไปแล้ว

การสงฆ์น้ำพระ จะมี 2 แบบ คือ การสงฆ์น้ำพระพุทธรูปและ สงฆ์น้ำพระภิกษุสามเณร เพื่อแสดงความเคารพต่อปูชนียบุคคล ที่ดำรงสืบทอดพระพุทธศาสนา และเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต เมื่อเริ่มศักราชใหม่

การก่อเจดีย์ทราย จุดประสงค์ก็เพื่อให้พระภิกษุ ได้นำทรายไปใช้ประโยชน์ในการ ก่อสร้างหรือใช้ถมพื้นที่ต่อไป สมัยก่อนคนทำกิจกรรมต่าง ๆ ในวัด จึงถือว่าทรายอาจติดเท้าออกไป เมื่อถึงปีจึงควรจะขนทรายไปใช้ คั้น ปัจจุบันการก่อเจดีย์ทรายอาจ จะเหลือเพียงรูปแบบ ซึ่งอาจจะปรับเปลี่ยนเป็นทำบุญในรูปแบบอื่นแทนได้

การรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ เป็นการแสดงความเคารพและความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะผู้มีอาวุโสน้อยพึงปฏิบัติต่อผู้มีอาวุโสมาก เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้บังคับบัญชา เป็นต้น

การละเล่นรื่นเริงหรือมหรสพต่าง ๆ เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์และเพื่อ ความสนุกสนานรวมทั้งเป็นการสืบสานมรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป เช่น ลิเก ลำตัด โปงลาง หมอลำ ฆ้องวง และโนรา เป็นต้น

ปัจจุบันแม้ประเพณีสงกรานต์ในหลายท้องที่จะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันมากขึ้น โดยเฉพาะตามจังหวัดใหญ่ ๆ ที่ได้จัดขึ้น อย่างไรก็ตามในแต่ละภูมิภาคก็ยังมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่น่าสนใจ และควรแก่การอนุรักษ์สืบทอด คือ

ภาคเหนือ หรือที่เรียกว่า ล้านนา เขาจะเรียกวันที่ 13 เมษายน ว่า “วันสังกรานต์ล่อง” (อ่าน สังขานล่อง) หมายถึง วันที่ปีเก่าผ่านไป หรือวันที่ สังขารร่างกายแก่ไปอีกปี วันนี้นั่นเช้าจะมีการยิงปืน หรือจุดประทัดเพื่อ ขับไล่เสนียดจัญไร จากนั้นก็จะมีการทำความสะอาดบ้านเรือน ชำระล้างร่างกาย รวมทั้งแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าใหม่เพื่อต้อนรับปีใหม่

วันที่ 14 เมษายน เรียก “วันเนา” หรือ “วันดา” จะเป็นวันเตรียมงาน ต่าง ๆ เช่น เครื่องสังฆทาน อาหารที่จะไปทำบุญและแจกญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน วันนี้อาจที่เรียก “วันเนา” เพราะถือว่าเป็นวันห้ามพูดจาหยาบคาย เพราะเชื่อ ว่าจะทำให้ปากเน่า ไม่เจริญ

วันที่ 15 เมษายน เรียก “วันพญาวัน” หรือ “วันเถลิงศก” ถือว่าเป็นวัน เริ่มต้นปีใหม่เป็นวันที่ชาวบ้านจะทำบุญประกอบกุศล เลี้ยงพระ ฟังธรรม อุทิศ ส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับสงฆ์น้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์ นำไม้ปัดต้นโพธิ์ รดน้ำดำหัวขอพรผู้ใหญ่ คำว่า “ดำหัว” ปกติ แปลว่า “สระผม” แต่ในทางประเพณีสงกรานต์ หมายถึง การไปแสดงความเคารพ ขอโอสิกรรมที่อาจจะล่วงเกินในเวลาที่ผ่านมาและขอพรจากท่าน โดยมีดอกไม้ธูปเทียนและน้ำหอมที่เรียกว่า “น้ำขมิ้น ส้มป่อย” (ประกอบด้วยน้ำสะอาดผสมดอกไม้แห้ง เช่น สารภี หรือดอกคำฝอย และผักส้มป่อยเผา ไฟ) พร้อมทั้งนำของมาอบผู้ใหญ่ เช่น ผลไม้เสื้อผ้า อาหาร ฯลฯ เมื่อผู้ใหญ่กล่าวโอสิกรรมและอวยพร ท่านจะใช้มือจุ่มน้ำขมิ้นส้มป่อยลูบศีรษะตนเอง

ถัดจากวันพญาวันเรียกว่า วันปากปี จะมีการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีสืบชะตา และการทำบุญขึ้นท้าวหิ้งสี่ (คือการไหว้ เทวดาประจำทิศ) รวมถึงการจุดเทียนต่ออายุชะตาภายในบ้าน

นอกจากนี้หลายท้องที่ยังจัดการละเล่นรื่นเริง สนุกสนาน มีมหรสพ การแสดง หรือมีการจัดประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นเสริมไปด้วยการประกวด กลองมอชิง กีฬาพื้นเมือง เป็นต้น

ภาคอีสานหรือตะวันออกเฉียงเหนือ ประเพณีสงกรานต์จะจัดกิจกรรม 3 วันบ้าง 5 วันบ้าง หรืออาจจะ 7 วัน ก็แล้วแต่ท้องถิ่นกำหนด โดยวันแรกจะตรงกับวันที่ 13 เมษายน กิจกรรมที่จัดจะคล้ายกับทางภาคเหนือ กิจกรรมหลัก ๆ คือ สรงน้ำพระพุทธรูป ซึ่งส่วนใหญ่จะทำอยู่วันเดียว โดยมากจังหวัดจะจัด ขบวนแห่ ประกอบด้วยพระพุทธรูปและบิรवार อื่น ๆ เมื่อแห่เสร็จก็จะมีการสรงน้ำพระพุทธรูป และพระสงฆ์ตามลำดับ

จากนั้นก็มักมีการทำบุญอุทิศบรรพบุรุษ ที่เรียกว่าสักรอนิจจา ในช่วงเทศกาลสงกรานต์นี้ คนอีสานที่ไปทำมาหากินหรือตั้งถิ่นฐานอยู่ต่างถิ่น มักจะเดินทางกลับภูมิลำเนาในวันสงกรานต์เพื่อรวมญาติและทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว

นอกจากนี้มีการปล่อยสัตว์ ปล่อยนกปล่อยปลา ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ ก็มีการรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ การแสดง และการละเล่นต่าง ๆ ตามประเพณีท้องถิ่น ด้านคนหนุ่มสาวและเด็ก ๆ ก็จะเล่นสาดน้ำกันด้วยความสนุกสนาน เชื่อมสัมพันธ์กันและกัน โดยก่อนวันสงกรานต์จะมีการทำความสะอาด การเตรียมอาหารและทุกสิ่งไว้ให้พร้อมเพื่อจะได้งดการทำ

ภาคกลาง ประเพณีสงกรานต์ในภาคกลางจะมีกิจกรรมหลัก ๆ คล้ายภาคอื่น ๆ เช่นกันคือการทำความสะอาดบ้านเรือน เครื่องใช้ต่าง ๆ ก่อนวันสงกรานต์ ครั้นถึงวันสุกดิบ (ก่อนสงกรานต์หนึ่งวัน) ก็จะเป็นการเตรียมอาหารคาวหวานไปทำบุญ ตักบาตร หรือนำไปถวายพระที่วัด ซึ่งอาหาร/ขนมที่นิยมทำในเทศกาลนี้ได้แก่ ข้าวแช่ ข้าวเหนียวแดง กะละแม ลอดช่อง เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษ การสรงน้ำพระพุทธรูปและ พระสงฆ์ การรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ การละเล่นพื้นบ้าน การจัดงานประเพณีสงกรานต์ การจัดขบวนแห่ การขนทรายเข้าวัดและก่อพระเจดีย์ทราย เป็นต้น

ภาคใต้ จะเรียก “วันสงกรานต์” ว่า “ประเพณีวันว่าง” ถือว่าเป็นวันละวางกายและใจจากภารกิจปกติ ซึ่งตามประเพณีจะจัดกิจกรรม 3 วัน คือ วันที่ 13, 14 และ 15 เมษายนของทุกปี

วันที่ 13 เมษายน เรียกว่า “วันเจ้าเมืองเก่า” หรือ “วันส่งเจ้าเมืองเก่า” เพราะเชื่อว่าเทวดารักษาบ้านเมืองกลับไปชุมนุมกันบนสวรรค์ ในวันนี้นักจะเป็นวันทำความสะอาดบ้านเรือน และเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ รวมทั้งทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ที่เรียกว่า ลอยเคราะห์ หรือลอยแพ เพื่อให้เคราะห์กรรมต่าง ๆ ลอยตามไปกับเจ้าเมืองเก่าไป และมักจะมีการสรงน้ำพระพุทธรูปสำคัญในวันนี้

วันที่ 14 เมษายน เรียกว่า “วันว่าง” คือวันที่ปราศจากเทวดาที่รักษาเมือง ดังนั้นชาวบ้านก็จะงดงานอาชีพต่าง ๆ แล้วไปทำบุญที่วัดและรดน้ำขอพรผู้ใหญ่

ส่วนวันที่ 15 เมษายน เรียกว่า “วันรับเจ้าเมืองใหม่” คือวันรับเทวดาองค์ใหม่ที่ได้รับมอบหมายให้มาดูแลเมืองแทนองค์เดิม วันนี้อาณาประชาราษฎร์จะแต่งตัว ด้วยเสื้อผ้า เครื่องประดับใหม่ แล้วนำอาหารไปทำบุญที่วัด

นอกจากกิจกรรมดังกล่าวแล้ว ชาวใต้ยังมีการปล่อยนกปล่อยปลา การก่อเจดีย์ทรายและการเล่นสาดน้ำเช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ และในสมัยก่อนแต่ละหมู่บ้านจะมีคณะเพลงบอกออกไปตระเวนร้องตามชุมชนหรือหมู่บ้าน โดยจะมีการร้องเป็นตำนานสงกรานต์ หรือเพลงอื่น ๆ ตามที่เจ้าของบ้านร้องขอด้วย (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562)

วันแห่งความผูกพันของคนในครอบครัว

เมื่อวันสงกรานต์เข้ามาถึง การได้อยู่กับครอบครัวเป็นความสุขอย่างมาก ที่แต่ละครอบครัวจะได้มีโอกาสทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งที่สร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นแก่ครอบครัว เช่น พ่อแม่จะเตรียมเสื้อผ้าใหม่พร้อมเครื่องประดับให้ลูกหลานไปทำบุญ ลูกหลานก็จะเตรียมเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มให้ผู้ใหญ่ได้สวมใส่หลังการรดน้ำขอพร เมื่อถึงวันสงกรานต์ทุกคนจะหาโอกาสกลับบ้านไปหาพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ รดน้ำขอพรเพื่อเป็นสิริมงคลในการเริ่มต้นปีใหม่ และเป็นกำลังใจซึ่งกันและกันในการดำรงชีวิตอยู่ต่อไป

วันสงกรานต์เป็นวันแห่งการแสดงความกตัญญู โดยการปรนนิบัติต่อพ่อแม่และผู้มีพระคุณที่มีชีวิตอยู่ และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

วันสงกรานต์เป็นวันที่ก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน เช่น ได้ พบปะสังสรรค์ ได้ทำบุญร่วมกัน และได้เล่นสนุกสนานรื่นเริงกันในยามบ่ายหลังจากการทำบุญ โดยการเล่นรดน้ำในหมู่เพื่อนฝูงและคนรู้จัก และการละเล่นตามประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น

วันสงกรานต์เป็นประเพณีที่ก่อให้เกิดความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม เพราะก่อนวันสงกรานต์ทุกคนจะช่วยกันทำความสะอาดบ้านเรือนสิ่งของเครื่องใช้ทุกอย่างให้สะอาดหมดจด เพื่อจะได้ต้อนรับปีใหม่ด้วยความแจ่มใส เบิกบาน นอกจากนี้ควรช่วยกันทำความสะอาดวัดวาอาราม ที่สาธารณะ และอาคารสถานที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ด้วย

วันสงกรานต์เป็นวันทำบุญครั้งสำคัญครั้งหนึ่งของพุทธศาสนิกชน โดยการทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระ ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม และสงฆ์น้ำพระ การสัทธิทาในการทำบุญทำทาน ถือเป็นการเกื้อกูลสูงสุดของมนุษยชาติ และการถือศีลปฏิบัติธรรมเป็นเหตุแห่งความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต และสามารถสืบทอดพระพุทธศาสนามาได้จนถึงปัจจุบัน เพื่อดำรงไว้ซึ่งความหมาย สาระ และคุณค่าของวันสงกรานต์ดังกล่าว ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยเราจึงควรเลือกประเพณีปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นแก่นแท้ หรือที่เป็นเนื้อหาสาระของประเพณีสงกรานต์อย่างแท้จริง กิจกรรมใดที่หลงเหลือแต่เพียงรูปแบบแต่ขาดซึ่งความหมายที่แท้จริง เช่น การก่อพระเจดีย์ทราย ซึ่งปัจจุบันมิได้ทำเพื่อวัตถุประสงค์ในการให้พระภิกษุสงฆ์ได้นำทรายไปใช้ในการก่อสร้างวัดหรือการปล่อยนกปล่อยปลา ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นธุรกิจเพื่อซื้อ - ขาย ก็อาจจะมีความจำเป็นต้องยกเลิกไปหรือปรับปรุงเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะสมกับยุคสมัยหากจำเป็น

4. วิเคราะห์คุณค่าทางปรัชญาในประเพณีวันสงกรานต์

คนสมัยโบราณได้คิดค้นประเพณีในแต่ละเดือนขึ้นมาเพื่อให้คนในสังคมได้มีโอกาสพบปะ ร่วมกันทำกิจกรรม โดยมีวิถีชาวบ้านเป็นหลัก ประเพณีสงกรานต์ก็เป็นหนึ่งในประเพณีทั้งหลาย ประเพณีสงกรานต์ในแต่ละท้องถิ่นแม้จะเรียกอย่างเดียว กิจกรรมที่จัดมีเหมือนกันบ้างและแตกต่างกันบ้าง ก็มีปรับเปลี่ยนไปตามวิถีชีวิตของชุมชน สังคมนั้น ๆ แต่สาระสำคัญยังอยู่ที่ “น้ำ” โดยใช้ น้ำเป็นแกนหลักของประเพณี เป็นสื่อให้มีความสำคัญ สร้างคุณค่าของประเพณีนี้

สงกรานต์สำคัญที่น้ำ มนุษย์ขาดอาหารได้หลายวัน แต่ขาดน้ำได้ไม่นาน น้ำจึงมีส่วนสำคัญสำหรับมนุษย์ การใช้น้ำมาสร้างประเพณีจึงเป็นความฉลาดของบรรพบุรุษ และถ้ามองว่า วันสงกรานต์ เป็นเพียงวันหยุดเล่นสาดน้ำ ก็จะเป็นเพียงกิจกรรมหนึ่งที่ทำให้ความสนุกสนานเท่านั้น วันสงกรานต์ไม่ใช่เป็นแค่วันสนุกสนานอย่างเดียว ยังเป็นวันที่ให้คุณค่าแก่ชีวิตของคนไทย ที่สร้างคุณประโยชน์มากมาย สร้างความเชื่อ ความสัมพันธ์ ความรัก ความสามัคคี ให้เกิดขึ้น ตามที่ได้ศึกษามาแล้วข้างต้น และพอจะอธิบายให้เห็นคุณค่าที่แฝงไปด้วยปรัชญาชีวิตในวันสงกรานต์ ที่เหล่าบรรพชนได้มีทัศนะวางรูปแบบในการดำเนินชีวิตมาในรูปแบบ

ประเพณีวัฒนธรรม ที่เราคนรุ่นหลังสมควรประพฤติปฏิบัติในวันสงกรานต์ เพื่อสืบทอดความดีงามของคุณค่าของประเพณีนี้ไว้ต่อไป

อนึ่ง ในแต่ละท้องถิ่นย่อมมีค่านิยมและธรรมเนียมปฏิบัติเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ที่แตกต่างกันออกไป ก็สมควรให้ปฏิบัติไปตามนั้น เพื่อเป็นการเคารพภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้กลั่นกรองเลือกสรรแล้วว่าเหมาะสมกับท้องถิ่นของตนเอง ดังนั้น การจะเปลี่ยนแปลงใด ๆ จึงขึ้นกับวิจารณ์ญาณของเจ้าของวัฒนธรรมนั้น ๆ โดยตรง ที่จะเลือกรับหรือไม่รับสิ่งที่แตกต่างไปจากเดิม รวมทั้งสิ่งใหม่ ๆ ที่แทรกเข้ามาอย่างไม่หยุดยั้ง

ในตำนานสงกรานต์ ถ้าเราได้ศึกษาดูจะเห็นตัวละครที่เด่น ๆ อยู่สามท่าน คือท้าวทศพรหม ธรรมบาลกุมาร และเหล่านางสงกรานต์ ถ้าเราพิจารณาให้ดีเราจะเห็นว่า ตำนานเรื่องนี้ไม่ใช่เป็นเพียงนิทานที่เล่าให้เราทราบความเป็นมาเท่านั้น ตัวละครที่แฝงไปด้วยปรัชญา คติธรรม สามารถนำไปเป็นแบบอย่าง ปฏิบัติตามได้มากมาย อย่างเช่น ท้าวทศพรหม ท่านมีคุณสมบัติสำคัญ 4 ประการ คือ “เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา” หากผู้ใหญ่ในสังคมมีคุณธรรมเหมือนกับท้าวทศพรหม โลกก็สงบร่มเย็น และท่านมีความซื่อสัตย์ วาจาสัตย์ ตั้งมั่นในคุณธรรม เด็ดเดี่ยว ดังเห็นได้ครั้งที่พระพรหมทำตามคำสัญญา หากธรรมบาลกุมารตอบปัญหาได้ก็จะยอมตัดเศียรบูชา

ส่วนธรรมบาลกุมาร ที่ตอบปัญหาของพรหมว่าราศีของคนทั้งสามช่วงเวลาอยู่ที่ไหน ธรรมบาลกุมารเป็นผู้ใคร่ในการศึกษา เรียนกระทั่งภาษาคน ทำให้ธรรมบาลกุมารนั้นสามารถเข้าใจในสิ่งที่คนพูดได้ จึงเป็นเหตุให้ธรรมบาลกุมารสามารถเอาตัวรอดจากเหตุการณ์คับขันได้ ด้วยที่ตนเองเป็นผู้มีวิชาติดตัว และตอบปัญหาที่ว่า “เขาราศีอยู่ที่หน้า กลางวันราศีอยู่ที่หน้าอก (ใจ) และตอนกลางคืนราศีอยู่ที่เท้า” เมื่อพิจารณาให้ติดตามที่คำตอบของธรรมบาลกุมาร บอกว่าราศีเข้าอยู่ที่หน้า หมายถึงตื่นมาต้องทำความสะอาดหน้าตา คนเรา รักษาหน้า ดูแลหน้า ด้วยการล้างหน้า ปะแป้ง และอีกอย่างคือ หน้าตาเป็นสิ่งที่สร้างรอยยิ้มแจ่มใสให้เกิดขึ้นในยามเช้า ไปไหนก็มีคนรัก คนอยากพูดเจรจา สนทนาปราศรัยด้วย คำตอบที่ 2 ที่ว่า กลางวันราศีอยู่ที่อกกลางวันเป็นเวลาที่ร้อนที่สุด การนำน้ำมาปะพรมจะช่วยให้หายคลายร้อนได้ อีกอย่างคือภายในก็ควรรักษาใจ รักษาอารมณ์อย่าให้ร้อนจนเกินเหตุ ให้ใจเย็นเหมือนน้ำ ก็จะไม่ซอกซี้ดในภายหลัง ส่วนคำตอบที่ 3 กลางคืนราศีอยู่ที่เท้า กล่าวตอนกลางคืนนั้น ก่อนเข้านอนต้องทำความสะอาดเท้าให้ดี ล้างเท้าให้สะอาด ป้องกันการเหยียบสิ่งสกปรกเข้าที่นอน กันมะแมงมากัดเท้า และภัยอันเกิดจากการกล่าวร้าย มีเหตุว่าเป็นโจร เป็นต้นได้ และเรื่องของเท้าหมายถึงการเดินทางได้ด้วย จะไปไหนมาไหนก็ให้ระมัดระวัง เพราะกลางคืนนั้นเต็มไปด้วยอันตราย ในอดีตคนใช้เท้าเดินทางเป็นหลัก จึงต้องระวังเท้า แต่ปัจจุบันมักเดินทางด้วยยานพาหนะก็ควรระมัดระวัง ในการเดินทางเช่นเดียวกัน

นางสงกรานต์คือผู้ที่ทำหน้าที่ในแต่ละวัน ทำหน้าที่ของตนไม่ให้ขาดตกบกพร่อง แม้ว่าพรหมจะเสียชีวิตไปแล้ว แต่บรรดาลูก ๆ ก็ยังคงทำหน้าที่ของลูก คือมีกตัญญูรู้คุณต่อบุพการี วันสงกรานต์ตรงกับวันใด ลูกสาวก็จะมาทำหน้าที่ของตน หากลูกหลานของแต่ละครอบครัวทำหน้าที่ได้อย่างนางสงกรานต์พ่อแม่ก็สบายใจ มีลูกกตัญญูทวดที่เหมือนมีคุณความดีประจำเรือน มีพ่อแม่ที่มีคุณธรรม ก็เหมือนมีพรหมประจำเมือง

ประเพณีสงกรานต์ยังคงอยู่ในสังคมไทยไปอีกนาน ปรัชญาธรรมคำสอนที่แฝงอยู่ในการเล่นน้ำ หากมองให้ดีก็สามารถวิเคราะห์หลักธรรมที่แทรกไว้ในประเพณีได้ คนโบราณสอนอะไรมักสอนลึก ต้องนึกให้ลึกคิดให้ได้ จึงจะมองเห็นหลักคำสอนในประเพณี เย็นน้ำสบายกาย เย็นใจโลกร่มเย็น

การทำบุญตักบาตรหรือนำอาหารไปถวายพระที่วัด เพื่อสืบทอดและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และเพื่อกล่อมเกล่าจิตใจให้รู้จักการให้ เสียสละ โดยมีได้มุ่งหวังสิ่งใดตอบแทน

การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ เพื่อแสดงกตัญญูต่อผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้ว เหมือนนางสงกรานต์บุตรสาวของท้าวทนต์พระพรหม เมื่อถึงวันสงกรานต์ก็จะมาอัญเชิญเศียรของบิดาบูชาในทุก ๆ ปี

การสรงน้ำพระ ทั้งพระภิกษุสงฆ์และพระพุทธรูป เพื่อความเป็นสิริมงคลและแสดงความเคารพ อ่อนน้อมถ่อมตนต่อปูชนียบุคคล และเป็นการดำรงสืบทอดพระพุทธศาสนา ผ่านพิธีกรรมในวันสงกรานต์

การรดน้ำขอพร เป็นการแสดงความเคารพและแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่มีพระคุณโดยเฉพาะผู้อาวุโสวัยผู้เฒ่าปฏิบัติต่อผู้อาวุโสมาก เช่น ลูกกับพ่อ-แม่-ปู่-ย่า-ตา-ยาย พุทธศาสนิกชนต่อพระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น เป็นการแสดงความสุภาพ อ่อนน้อม อ่อนโยน และขอรับพร ซึ่งผู้อาวุโสกว่าเหล่านั้นจะได้วยชัยให้พรให้อยู่เย็นเป็นสุข และได้ข้อคิดเตือนใจเพื่อเริ่มต้นปีใหม่อย่างไม่ประมาท

การเล่นรดน้ำ เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องและมิตรสหาย ด้วยการรดน้ำเพียงเล็กน้อยลงที่ไหล่ หรือที่มือพร้อมกับอวยพรให้มีความสุข

การเล่นรื่นเริงต่าง ๆ เพื่อเชื่อมความสามัคคีและเพื่อความสนุกสนาน รวมทั้งการสืบสานมรดกทางประเพณีวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป

5. บทสรุป

ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่มีความเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา เพราะเป็นศูนย์รวมการแสดงออก ที่สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี มีประวัติและพัฒนาการมาจากประเพณีการเล่นในฤดูแล้ง หลังจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิตสิริกรรม ซึ่งตรงกับวันที่ 13 - 14 - 15 เมษายน ทุกปี เป็นประเพณีประจำเดือนห้าของประเพณีไทย ประเพณีนี้มีคุณประโยชน์มากมาย เนื่องจากสร้างความมีระเบียบวินัยจากปัญหาจริยธรรม 3 ราศีของกบิลพรหมที่ทลายปัญหากับธรรมบาลกุมาร จะสอนให้มีจริยธรรมในตัวเอง มีกิจวัตรในการดำเนินชีวิต กิจกรรมการเล่นที่สร้างความรักระหว่างครอบครัว ญาติพี่น้อง มิตรสหาย ศาสนา มีกิจกรรมปรีชาธรรม เช่น ฝึตอาโชน สื่อถึงความมีสติ ไม่ประมาท กิจกรรมรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ สื่อถึงความเคารพนับถือยกไว้ในฐานะบูชา กิจกรรมสรงน้ำพระสงฆ์ สื่อถึงสร้างความร่มเย็น ความบริสุทธิ์ใจ กิจกรรมก่อเจดีย์ทราย สื่อถึงการทดแทนบาปที่เมตตารายติดเท้าเราออกนอกวัด หรือได้ช่วยเหลือบันเทาภัยจ่ายในการก่อสร้างได้อีกด้วย ประเพณีสงกรานต์นี้ถือเป็นวันสำคัญและโอกาสที่ดีมากมายของชาติไทย คือให้มีวันครอบครัว วันผู้สูงอายุ วันขึ้นปีใหม่ของไทย วันรวมญาติ วันกตัญญูวันทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว วันให้อภัยแก่กันและกัน คุณค่าอันเกิดจากวันสงกรานต์ จึงเป็นสิ่งที่มีความต่อวิถีชีวิตของสังคมไทย และทำให้คนไทยมีวิถีชีวิตที่มีความสุข ความสงบ ความสบาย ที่จะใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทยอย่างยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

จ.เปริยญ. (มปป). **ประเพณีและพิธีมงคลของไทย**. กรุงเทพฯ : อานวยสาส์น.

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2543). **สาระไทย**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริวรรณ คุ่มไต้. (มปป.). **วันและประเพณีสำคัญ**. กรุงเทพฯ : เดอะบุคส์.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2562). **สงกรานต์ ทำไม!!! ทำไม? ต้องสงกรานต์**.

http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_news.php?nid=4173&filename=index.

เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2562.